

EGY KÖZÖSSÉG MESEANYAGA

Sárkányölő ikertestvérek. Kopácsi népmesék. Gyűjtötte és sajtó alá rendezte Katona Imre. Hagyományaink 3. Forum, Újvidék, 1972.

Örvendetesen gyarapodó folklorisztikai gyűjteményeink sora újabb kötettel gazdagodott. Alig két év alatt immár a negyedik népköltészeti kötet jutott el az olvasó asztalára, ékes bizonyítékeként annak, hogy magyarlakta vidékeink korántsem elhanyagolható területei a szellemi néprajz kutatásának. Persze a gazdag és változatos népköltészeti anyag jelenlétére népi életünkben nem a mai folkloristák figyeltek fel először: tájunkon már az elmúlt század utolsó évtizedeiben is folyt komoly gyűjtőmunka, gondoljunk csak Kálmány Lajos úttörő munkásságára, Bartók és Kodály század eleji — inkább népzenei indítékú — horgosi kutatásaira vagy Kiss Lajos négy évtizeddel későbbi, dél-bánáti és bácskai gyűjtéseire.

Mégis kihullottak a köztudatból ezek a tudománytörténeti tények, nemzedékek nőttek fel abban a tudatban, hogy nincsenek számottevő népköltészeti értékeink. Ennek persze sokféle magyarázata lehetséges. E vidék történetének alakulása csak egyik tényező, amely elősegítheti evidens folklorisztikai értékeink feledésbe merülését, annál inkább azonban a köz- és magánkönyvtárak széthullása és pusztulása. Mert azokat a publikációkat — folyóiratokat, évkönyveket, szövegkiadásokat —, melyekben több mint félszázadig lapangtak népdalaink, népmeséink, napjainkig szinte könyvészeti ritkaságokká emelte az idő. Hogy ezt elhíessük, tudnunk kell azt is, hogy Kálmány Lajos hatalmas begyűjtött anyagának publikált hányada jó részt csak a lelkeszi jövedelem révén láthatott ólombetűt — magánkiadásként jelent meg a század elején Szegeden, Aradon és Vácott. »Ismeretlen ismerős« volt tehát a népköltészet ezen a tájon — ahogy Bori Imre írta *Idő, idő, tavaszidő* című antológiájának bevezetőjében —, a falusi közösségekben tovább élt, ha-

gyományozódott, de a művelődéstörténet és a köztudat nem foglalkozott vele érdeme szerint — nem is foglalkozhatott, mert nem volt kellő számú szakember, sokan nem is tudtak róla. Jelentek meg ugyan a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején a Hídban és a Kalangyában tanulmányok és gyűjtések töredékei, de ezek a közlemények nem válhattak később köztudat-alakító komolyabb tényezőkké. Hogy is válhattak volna, ha tudjuk, hogy az egész Vajdaságban alig lelhetni egykét teljes gyűjteményt e két folyóiratról?! Még a két legilletékesebb intézmény, az újvidéki Magyar Tanszék és a Hungarológiai Intézet sem mondhatja magáénak a Híd és a Kalangya teljes gyűjteményét.

Önművelésre és áldozatos munkára volt tehát szükség, hogy a háború után újraindulhasson a szellemi néprajz kutatása. Penavin Olga, a temerini Tóth László, a zentai gyűjtők és mások egyéni vállalkozásai után a később alakult Magyar Tanszék és a Hugarológiai Intézet kezdett csak hozzá az alapos és rendszeres kutatáshoz és gyűjtéshez. S bebizonyosodott, hogy a nagy elődök után is hatalmas és értékes anyag vár a folklorista magnetofonjára.

Ennek az egyre jobban terebélyesedő munkának három termékét üdvözölhetne csendes örömmel minden gondolkodó ember. Szinte egyidőben jelent meg tavaly ez a három könyv: Bori Imre *Idő, idő, tavaszidő* című népköltészeti antológiája, amely a szövegfolklór teljes anyagából nyújt izelítőt, Penavin Olga *Jugoszláviai magyar népmesék* című tömörszép kötete, amely az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény rangos sorozatában látott napvilágot, s Jugoszlávia minden magyarlakta vidékéről publikál mintegy hatszáz lapnyi meseanyagot, és végül a *Szél-ördög* című kötet, amelyben az előző

gyűjtemény legszebb darabjai láttak napvilágot gyermekkönyvként, a dialektológiai jellemzők elhagyásával, irodalmasított nyelvi átírásban.

Kritikánk — köztük az Üzenet recenziái is — örömmel üdvözölte a három gyűjteményt. Néhány kritikus azonban hangot adott sajnálatának is, hogy a *Jugoszláviai magyar népmesék* és a *Szélördög* csak »másodlagos termékként«, a nyelvjárási gyűjtés mellékeleményeként jött létre. Joggal hiányolhaták tehát a rendszeres néprajzi gyűjtőmunkát és az eredmények publikálását.

Katona Imre könyvét olvasva azonban fellelegezhet az értő olvasó. A *Kopácsi népmesék* ugyanis vérbeli folklorista szakember gyűjtőmunkájának eredménye, aki a figyelmét a terepen nem volt kénytelen a nyelvjárási anyagra koncentrálni, hanem teljesen a néprajz követelményeinek megfelelően tudott dolgozni, tudatosan választhatta meg mesemondóit, és a gyűjtést a folklór szempontjából tudta irányítani. A *Sárkányölő ikertestvérek* tizenegy kopácsi mesemondó harminc meséjét tartalmazza, a könyv anyaga két gyűjtőtől alkalmával, 1942-ben és 1962-ben állt össze.

A *Sárkányölő ikertestvérek* — bár nem tartalmazza a teljes fölgyezett kopácsi anyagot — nagyon sok érdekes tanulságot kínál, mind a magyar folklórtudomány, mind a jugoszláviai magyar folklór szempontjából. Nagyon lényeges tanulságokkal szolgálhat például a két gyűjtőtől közötti húsz év a folyamatos mesehagyomány szemszögéből. Katona Imre mesemondói a húsztól nyolcvan évig terjedő életkorokat fogják át, s ahogy kísérő tanulmányában megállapítja: »A mesetudás korcsoportonkénti eloszlása meglepően egyenletes, de éppen a legaktívabb évtized teljes kiesése a hagyomány folyamatosságában beállott törésre vall.« Ez azt bizonyítja, hogy bár korántsem érintkezett el a szövegfolklór »utolsó órája«, hisz a fiatalok átveszik a mesélőkedvet, mégis sürget az idő. Alapos és rendszeres gyűjtőmunkát kell végezni azokon a vidékeken, ahol még élnek az idős mesefák, mert pont ők azok, akik őrzik még a mese forrásértékű elemeit és fordulatait; ők azok, akik az úgynevezett »töltelékreszeket« az ősihez közelebb álló paraszti és ha-

lászéletmódból merítik. A megfigyelés azt mutatja, hogy a gyerekek, fiatalok a mesefától leginkább a mese vázát veszik át, s aztán azt mesélőkedvük, éleltapasztalatuk és bölcsességük s nem kis mértékben műveltségük szerint alakítják. Az öreg mesemondók között akadáhat — és akad is — olyan személy, aki a mesében hisz is, tehát a mese átélésének és átadásának intenzitását »művészi« szintre tudja emelni, a mai meseörökösökről azonban már alig feltételezhető, hogy hisznek benne. A mesehagyomány hanyatlása maga után vonja a mese közösségi funkciójának csökkensését; a mese már nem lesz szükséglet, hanem a legjobb esetben csak szórakozás vagy a nagyanyák esti meséje — ahogy azt Penavin Olga a *Jugoszláviai magyar népmesék* bevezetőjében megállapítja.

A fentiekén kívül ugyancsak érdekes tanulságok levonására ad alkalmat az a tény, hogy Katona Imre egy közösség, egy falu meseanyagát gyűjtötte. A folklorisztika újabb módszeréhez tartozik, bár Kálmány Lajos már a század elején ösztönösen megérezte fontosságát, hogy a gyűjtő egyetlen meseifa, család vagy közösség mesekincsét gyűjti. Ez a módszer azért lehet gyümölcsöző, mert a meseanyagon kívül választ ígér a kutatónak olyan kérdésekre is, hogy egy közösségen belül mi a szerepe a mesemondónak vagy mesemondóknak, hogy a hagyomány hogyan alakul a faluban az idők folyamán, milyen alkalmakkor és hol kerül sor a meseszóra, mennyire érvényesül egy másik nyelvi közeg és mesekincs hatása a zárt közösség ősi örökségére — hogy a szóbeliség folyamatát a forrásnál hogy lehet megfigyelni stb. A mi esetünkben az idegen mesekincs hatásának, illetve a két mesevilág kölcsönhatásának megfigyelése hatványozottan fontos, hiszen olyan népmesénk is akad szép számban, amelyet a nemzetközi és magyar mesekatalógus nem ölel fel, tehát idegen hatásra kell gyanakodnunk. Ugyancsak jó az ilyen gyűjtési módszer arra is, hogy egyazon falu különböző mesefáinak mesevariánsait összevetve minél több meselemet megfigyelhessen a kutató. Ugyancsak ez a módszer adhat választ arra is, hogy »a prózai epikumok milyen szerkezeti, tartalmi elemeit, milyen formuláit őrzi szí-

gorúan a hagyomány, hol enged a változtató akaratnak, művészi újrafarmálásnak, a szövegek hagyományos reprodukálásában mi az a kisebb, nagyobb rés, ahol a névtelen, ismeretlen paraszti alkotó a maga tehetségét, rögtönző kedvét kiélheti — ahogy azt Ortutay Gyula mondja egy helyütt.

Katona Imre kopácsi mesegyűjteménye nem »népszerű« kiadvány, legalábbis nem abban az értelemben, hogy a meséket az eredeti nyelvjárási sajátosságok elhagyásával átírná a köznyelvi formába. A szövegközlés ettől függetlenül is olvasmányos a nem szakember számára

is, mert az élő beszédben kiesett fonémákat Katona Imre a könyvben zárójelben pótolta. De nem kimondottan »tudományos« szövegközlés sem a kopácsi népmesegyűjtemény, hisz nem törekedett a teljesen pontos fonetikai lejegyzésre, ezt nem is kívánta meg a könyvsorozat sem, ahol a könyv napvilágot látott.

Folkloristának is, átlagolvasónak is szól a *Sárkányölő ikertestvérek*. Aki pedig csak most ismerkedik a népmesével, annak jó tájékoztatást nyújt az utószó, amelyben a kopácsi meseanyag részletes elemzése közben a mese legfontosabb tudnivalóiról is tájékoztat a szerző.

JUNG KÁROLY

DRÁMÁK RIVALDAFÉNYEN KÍVÜL

Színművek. (Majtényi Mihály: *A száműzött*; Tóth Ferenc: *Jób*; Gobby Fehér Gyula: *A budaiak szabadsága*; Varga Zoltán: *A tanítvány*)
Forum, Újvidék, 1971.

A Szabadkai Népszínház magyar együttese rendhagyó próbálkozásként az elmúlt években színre vitte Deák Ferenc két modern hangszerelésű drámáját. Várható volt, hogy színházunk a jövőben nagyobb érdeklődést tanúsít majd a hazai darabok iránt. Ma azonban az óvatosság nagyobb, mint valaha, pedig az *Áfonyák* és a *Légszomj* több éves stagnálásából lendítette előbbre a színházat, vitákat kavart, s kimondták: a hazai dráma bemutatása ma kísérlet, holnap hagyomány.

Harcos szellemű szócso lehetne a színház, mert van mit írni az itt élő emberekről, a mi világunkról. Színháztörténeti jelentőségű előadás régen volt Szabadkán, pedig a művészet az első barlangrajz óta folyamatos, munkálkodni kell tehát a kornak, amelyikbe beleszülettünk.

De a drámairodalom anyaga a nagyvilágban nem növekszik. Az előadásra szánt művek többnyire

könyvalakban kerülnek az érdeklődő elé, a klasszikusokat újraértelmezik, a tiszteletre méltó hagyományokat féltve ápolják, s újra felfedezik a romantikát, a polgári drámát, hiszen arról értesültünk a napokban, hogy Kerényi Imre, a budapesti Madách Színház rendezője színpadra állítja a Mágnes Miskát.

A színháziak elvtávolodtak a forradalmaktól.

A világ színpadain egymást követik a rosszabbnál rosszabb előadások. Mr. Marshall Mac Luhan tanai érvényre jutnak, s a válság szelét néhez elhárítani. De — hányszor mondtuk már — a drámaírók cselekményvázlatokat rögzítenek papírra, dialógusokat építgetnek fel, hisznek a színészek többségének elszánt akaratában: ezt is túléljük. Nincsenek sokan, de vannak.

Örömmel nyugtázhatjuk: az írók tettek már valamit a színházért (azok is, az előfutárok, akikről kevés